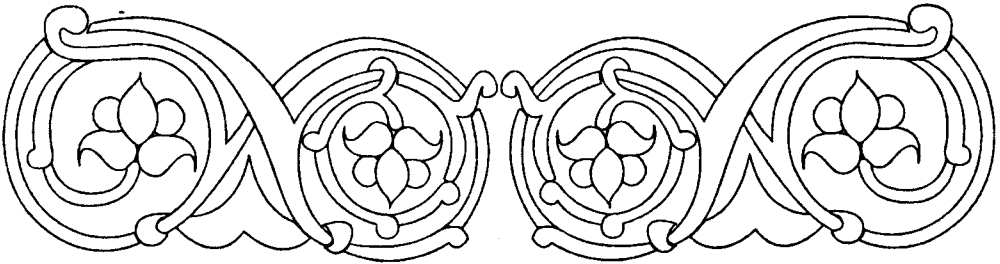

ԱՏՄԻԹՅՈՒՆ

ՈՒՐԱՐՏԱԿԱՆ ՄԵՏԱՂՅԱ ՄՊԱՍՔ

Հ. Գ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Ուրարտական հուշարձանների պեղումների, պատահական գյուղտերի շնորհիվ հայտնաբերվել են տարբեր տիպերի բազմաթիվ մետաղյա անոթներ, որոնք իրենց նշանակությունից պատկանում են խոհանոցային-սեղանի և պաշտամունքային սպասքին: Հատկապես աչքի են ընկնում խոշոր և միջին չափի կաթսաները, դուլերը, սափորները, թասերը, որոնք հայտնաբերվել են ուրարտական բնակավայրերից և դամբարաններից:

Կաթսաներ - իրենց կիրառական նշանակությամբ բաժանվում են մի քանի խմբերի և առանձին տիպերի:

Առաջին խմբին է պատկանում Կարմիր բլուրից գտնված մրապատ պղնձե կաթսան: Այն կլորավուն է (տրամագիծը 55 սմ, բարձրությունը 60 սմ), իսկ փոքր ինչ ճկված շուրթը ամրություն համար փաթաթված է երկաթե ձողի վրա: Նման կաթսայի բեկորներ հայտնի է Իգդիրի դամբարանադաշտից: Արգիշտիխինիլից գտնված փոքրիկ կաթսան ունի սափորաձև իրան և ցածր ուղիղ վիզ: Շրթի եզրին ամրացված են անցքեր ունեցող թիթեղներ, որոնց միջով անցնում է լարից պատրաստված բռնակը:

Երկրորդ խմբին են վերաբերում պաշտամունքային կաթսաները, որոնք բաժանվում են մի քանի տիպի:

Առաջին տիպն են ներկայացնում Սարգոն 2-րդի բարձրաքանդակների վրա պատկերված Մուսասիրի տաճարի առջև կանգնած երկու հսկայական կաթսաները: Դրանք ունեն կարասաձև, դեպի վեր լայնացող իրաններ և կլորավուն շուրթեր: Երկու կաթսաներն էլ կայունությունը պահպանելու համար տեղադրված են եռոտանի հենակների վրա, որոնց ստորին մասերը քանդակված են ցլի կճղակի ձևով: Նման կաթսայի օգտագործման մասին հիշատակում է նույն Սարգոն 2-րդը: Դրանք լցվում էին հեղման գինով ուրարտական թագավորների և քրմերի կողմից իսալիի աստծո առջև զոհաբերություններ կատարելու ժամանակ¹:

Անկասկած, նման նշանակություն ունի նաև Կարմիր բլուրում գտնված հսկա (տարողությունը մոտ 1500 լիտր) կաթսան: Այն պատրաստված է բարակ բրոնզե թիթեղից: Վերին եզրի շրջանակը և ուղղահայաց ամրացված երկու բռնակները պատրաստված են հաստ բրոնզե միաձուլ ձողից: Մուսասիրի և Կարմիր բլուրի կաթսաները, բնականաբար, չէին կարող խոհանոցային նպատակների համար ծառայել: Բացի Սարգոն 2-րդի հիշատակումից, պարզ, որ դրանց մեջ հնարավոր չէր որևէ բան եփել, քանի

¹ Б. Б. Пиотровский, Ванское царство, Москва, 1959, таб. VII.

որ նրանց բարակ հատակները արագ կայրվեին: Նման կաթսաները ունեցել են պաշտամունքային նշանակություն, որոնց մեջ լցված հեղուկ գինին օգտագործվել է ծիսական արարողությունների ժամանակ:

Երկրորդ տիպին են վերաբերում բրոնզե թիթեղից պատրաստված խոշոր, կլորավուն իրանով, փոքրիկ դուրս ճկված շուրթով կաթսաները, որոնց ուսերը զարդարված են երեքական կամ չորսական ցլազուլի քանդակներով: Այս գլխիկները ձուլված են մոմե կաղապարներով և բոլորն էլ ունեն համանման ոճական առանձնահատկություններ՝ խոշոր եղջյուրներ, կլոր կամ ձվաձև աչքեր, ծանր հոնքեր: Խոշոր մուռթկների վրա ընդգծված են հաստ սեղմված շուրթերը և կլոր քթանցքները: Ցլերի ճակատները զարդարված են եղևնաձև նախշով: Այդպիսի կաթսա հայտնի է Ալթին թեփեից (բարձրությունը 51 սմ, շուրթի տրամագիծը 72 սմ): Ուսերը զարդարված են ցուլերի չորս գլխիկներով, որոնք ամրացված են թևերը բացված, թռչունի ձև ունեցող թիթեղների միջոցով: Այս կաթսան տեղադրված էր բրոնզե հաստ ձողերից կազմված եռոտանու վրա, որի ոտքերի ծայրերը ավարտվում են ցուլերի կճղակ-զարդաքանդակով¹:

Արևմտյան Հայաստանից գտնված մեկ այլ նման կաթսա պահվում է Մյունխենի թանգարանում: Կաթսան ավելի փոքր է (բարձրությունը 48 սմ, շուրթի տրամագիծը 46 սմ), իսկ ուսերը ոչ թե չորս, այլ երեք ցուլերի գլուխներով են զարդարված: Այն նույնպես կանգնած է եռոտանու վրա: Երրորդ ավելի փոքր կաթսան (բարձրությունը 27 սմ, տրամագիծը 30 սմ) գտնվել է առանց եռոտանու: Անոթի ուսերը զարդարված են տրամագծորեն հակառակ եզրերին տեղադրված երկու ցուլերի գլխաքանդակներով:

Բացի կաթսաներից, նման բրոնզե ցուլերի գլուխներ մեծ թվով հայտնի են Վանից, Ալիշարի դամբարանից, Ղուլչիից (Ուրմիա լճի մոտ) և Արևմտյան Հայաստանից այլ հուշարձաններից: Դրանք պահվում են Լոնդոնի, Լուվրի, Շվեյցարիայի, Մյունխենի, Քլիվլենդի, Հարվարդի, Ցինցինատի և այլ թանգարաններում:

Երրորդ տիպին են վերաբերում այն բրոնզե կաթսաները, որոնց ուսերը զարդարում են թևերը փռած թռչունների ֆիգուրները: Դրանց կենտրոնը զարդարում է կանացի մարմնի պատկերը: Վերջիններս ունեն գեղեցիկ կլորավուն դեմքեր, մինչև ուսերը հասնող շքեղ մազեր, ուղիղ քթեր, նշաձև աչքեր և լիքը շուրթերով փակած բերաններ: Բ. Պիտրովսկին համարում է, որ այս կանացի մարմին ունեցող թռչունները կապված են արևի պաշտամունքի հետ և խորհրդանշում են արևի աստծո կնոջը՝ Տուչպուեային²:

¹ Б. Б. Пиотровский, Искусство Урарту (VIII-VI вв до н.Э), Ленинград, 1962, стр. 54, рис. 25.
² Б. Б. Пиотровский, Ванское царство, Москва, 1959, стр.175, рис. 36.

Քննարկվող արձանիկները նույնպես ձուլված են մոմե կաղապարներում և ամրացվում էին կաթսաների ուսերին: Ուրարտուի տարածքում գտնված կաթսաները զարդարող թռչունների արձանիկները հայտնի են Ալիշարի դամբարանից, Վանից: Դրանք պահվում են Պոլսի, Էրմիտաժի, Բեռլինի, Փարիզի տարբեր թանգարաններում:

Այս կաթսաների աշխարհագրությունը բավական լայն տարածում է ունեցել հասնելով Փոքր Ասիա, Հունաստան անգամ Իտալիա:

Չորրորդ տիպին են վերաբերում նման ձևի կաթսաները, որոնց շուրթերը զարդարող կենդանիների գլխաքանդակները կիսակլոր խողովակներով ամրացված են անոթների ուսերին: Ամրացման այսպիսի եղանակը տպավորություն է ստեղծում, թե կենդանիները՝ հիմնականում առյուծները, վզերը ձգած նայում են կաթսաների մեջ: Ըստ որում դրանց թիվը երբեմն հասնում է վեցի: Նման կաթսայի բռնակ, որը ավարտվում է երախը բաց առյուծի գլխով, հայտնի է Կարմիր բլուրից: Նրա վրա գրված է կարճ արձանագրություն՝ «Արգիշտի արքա, որդի Սարգուրի»:

Այս տիպի կաթսաները հաճախակի հանդիպում են Միջերկրականում՝ Ռոդոս և Սամոս կղզիներում, Աթենքում, ինչպես նաև Իտալիայի Էտրուսկյան դամբարաններում: Լայն տարածումը վկայում է այն մասին, որ Ուրարտուի մշակութային կապերը Միջերկրականի հետ ունեցել է երկարամյա ավանդություններ, որի հետևանքով արվեստի մեջ տարածվում են ընդհանուր տարբեր, անգամ ընդօրինակում և նմանեցում:

Դույլեր: Ուրարտական մետաղյա սպասքի մեջ առանձնակի տեղ են զբաղում դուլլերը, որոնք իրենց ձևով բաժանվում են երկու տիպի:

Առաջին տիպը մեծ դուլլերն են, որոնք առանձնակի նշանակություն ունեն: Այն կայանում է ոչ թե կիրառական նշանակության կամ գեղարվեստական ձևավորման մեջ, այլ նշանավորվում են իրենց ծիսական բնույթով: Դրա վկայությունը պարզորեն նկատվում է ուրարտական որմնանկարչական և գրաֆիկական արվեստում: Այսպես, Էրեբունիի և Ալթին թեփեի որմնանկարչության մեջ հաճախակի են այն տեսարանները, ուր աստվածները և տարբեր իշխանավորներ ձեռքերին կրում են փոքրիկ դուլլեր: Նման դուլլեր, նվիրատվական թիթեղների պատկերներում հաճախակի են հանդիպում, հատկապես աստվածությունների շարք - տեսարաններում: Առուբանի աստվածուհին կամ թևավոր առյուծները նույնպես կրում են նման դուլլեր:

Հնագիտական գտածոների մեջ նման դուլլերը քիչ են հայտնաբերվել: Վերջին տարիներին մի քանի նման բրոնզե, արծաթե դուլլեր գտնվել են Ուրարտուի կենտրոնական շրջաններում և պահվում են աշխարհի տարբեր

¹ Б. Б. Пиотровский, Кармир Блур, Ленинград, 1970, рис. 64-65.

Թանգարաններում (Լես Արքսի, Վանի Թանգարան, Մյուլենխեն, Տոկիո և այլն): Դրանք հայտնի են նաև Երևանի ուրարտական դամբարանից և Կարմիր բլուրից: Գտածոները պատրաստված են բարակ թիթեղից և ունեն կլորավուն հատակ, լայն, կենտրոնում փոքր-ինչ նեղացող իրան, ուղիղ շուրթ (բարձրությունը 12 սմ): Որոշ դուլների շուրթերի տակով անցնում են մեկ կամ երկու ուռուցիկ նախազգծեր: Նման դուլների շրթեզրերին ամրացված են օղակներ, որոնց միջոցով անցնում են լարից պատրաստված կիսակլոր շարժական բռնակներ¹: Այս դուլների թվագրությունը և հատկապես հանդես գալու ժամանակը ճշտելու համար կարևոր նշանակություն ունեն շվեյցարական և Լես Արքսի Թանգարաններում պահվող նմուշները: Դրանցից մեկի վրա պահպանվել է Իշպուհինի և Ինուշպուռայի անունները, իսկ մյուսի՝ միայն Իշպուհինի: Արձանագրությունները վկայում են, որ նման դուլները օգտագործվել են ուրարտական պետության կազմավորման սկզբում, միգրացիոն ավելի վաղ, ցեղային միությունների կազմավորման ժամանակներից: Ինչ վերաբերում է Ինուշպուռային, որի անունը հիշատակվում է նաև այլ արձանագրություններում, ապա նա հանդիսանում է Մենուռայի որդին և Իշպուհինի թոռը և ըստ երևույթին Մենուռայից հետո կարճ ժամանակով զբաղեցրել է ուրարտական գահը: Արգիշտի առաջինը ժառանգելով գահը, բնականաբար, հետագայում հիշատակում է ոչ թե եղբոր, այլ հոր անունը իր արձանագրություններում: Դուլների մեջ աչքի է ընկնում արծաթե, ոսկով գոտեզարդված գտածոն: Դուլիկի բարձրությունը 10 սմ է, հատակի տրամագիծը, որը քիչ ավելի լայն է շրթագծից՝ 10,8 սմ է: Դուլի կողերը քիչ գոգավոր են: Դուլը այժմ պահվում է Լեզ Արքսում, թվագրվում է մ.թ.ա. IX դարի վերջով: Այն չհշտված ու քիչ դեպի դուրս ճկված շրթին, իրար դիմաց, ամրացված են երկու՝ հոծ լարից պատրաստված կիսաօղակներ, որոնց միջով անցնում են կանթին ծայրերը: Դրանք ավարտվում են օձի քանդակազարդ գլուխներով, որոնք հպված են կանթի և իրանին: Կանթը պատրաստված է հոծ արծաթե լարից: Դրա քանդակազարդ, օձագլուխ ծայրերը ոսկեպատ են: Դուլի շուրթերից քիչ վար անցնում է ուռուցիկ մի լարագոտի, որի տակ տեղադրված է շուրթ 4 սմ լայնությամբ զարդագոտի: Զարդագոտու վրա դրվագված են վերևում ձվածիր, իսկ ներքևում՝ ուղիղ շրջանակի մեջ առնված կենաց ծառեր: Կենաց ծառի երկու կողմերում կանգնած են աջ ձեռքով պտուղ, իսկ ձախով՝ նկարագրվածին նմանվող դուլիկ բռնած երկու աստվածություններ: Այս գոտեզարդում հորինվածքը կրկնվում է տասներկու անգամ, ամբողջ պարագծով: Ծառերի մոտ պատկերված բոլոր ոգիներն ունեն եղջերակիր, կի-

¹ С. А. Есаян, Л. Н. Биягов, С. Г. Амаякян, А. Г. Канецяян, Биайнская гробница в Ереване, Ереван 1991, рис.29.

սակլոր, գնդիկներով ավարտվող գլխարկներ: Հագուստները, սակայն, տարբեր են. եթե մի ծառի մոտ կանգնած աստվածություններն ունեն երկար թիկնոցներ ու կարճ, մինչև ծունկը հասնող զգեստ, ապա հարևան ծառի մոտ կանգնածների զգեստն ավելի երկար է ու հասնում է մինչև ոտնամատները: Այս մանրամասնությունները խախտված է գոտեզարդի պատկերախմբերի փոխադարձ սիմետրիան:

Եվրոպական հավաքածուներում պահվող դուլների մեծ մասի հայտնաբերման վայրը հայտնի է: Սակայն, իրենց բացառիկ լավ պահպանված լինելու հանգամանքը վկայում է, որ դրանք դրված են եղել ոչ խոնավ վայրում: Նման տեղ կարող էր լինել ժայռափոր դամբարանը կամ գանձատունը: Այն մասին, որ դամբարաններում դրվել են ծիսական դուլներ, վկայում են նման բրոնզե կաթսայիկների գյուտերը Երևանի ու Եղեգնաձորի բիայնական դամբարաններում: Իսկ այն, որ դրանք պահվել են գանձատներում, վկայում է Արևմտյան Հայաստանում հայտնաբերված արծաթե դուլներից մեկի վրա եղած արձանագրությունը «Իշպուհինի գանձատուն»:

Երկրորդ տիպն են վերաբերում դեպի վեր լայնացող իրաններ ունեցող դուլները: Սրանց վերին մասում կան ոչ մեծ օղակներ, որի միջով անցնում է բրոնզե լարից պատրաստված բռնակը: Մի այդպիսի դուլը գտնվել է Կարմիր բլուրի պեղումներից, նրա տրամագծորեն հակառակ ուսերին ամրացված է, ինչպես երկրորդ տիպի կաթսաների վրա, բրոնզե թուջնաձև թիթեղ, իսկ նրանց վրա՝ երկու ցուլի քանդակ գլուխներ: Ինչպես մյուս թիթեղ, իսկ նրանց վրա՝ երկու ցուլի քանդակ գլուխներ: Ինչպես մյուս թիթեղը զարդարող ցլի գլուխները ձուլված են մոմե կաղապարներում և ունեն նույն պատկերազարկի առանձնահատկությունները: Մեկ այլ, փոքր ինչ ավելի մեծ նման դուլը պահվում է Տոկիոյի Արևելյան արվեստի Թանգարանում: Այն, ի տարբերություն Կարմիր բլուրի դուլի, զարդարված է երեք ցուլերի գլուխներով:

Սափորներ: Ուրարտական մետաղյա սպասքի լավագույն նյութերի թվին են պատկանում անկանթ և մեկկանթանի բրոնզե և արծաթյա սափորները: Այս անոթները չնայած զուրկ են որևէ քանդակազարդերից, իրենց ձևերի կատարելագործմամբ հանդիսանում են ուրարտական գեղարվեստական մետաղի լավագույն նմուշներից:

Մեկկանթանի սափորներն ունեն գնդաձև իրան, նեղ հատակ և կարճ, փողաձև վիզ, որը ավարտվում է կլորավուն շուրթով: Կտրվածքում ձվաձև, արտաքին կողմից ոչ խոր ակոս ունեցող բռնակը շրթունքից աղեղնաձև կորություններով իջնում է սափորի ուսերին: Նման արծաթե և բրոնզե սափորներ հայտնի են Կարմիր բլուրից: Մի քանի նման բրոնզե և մեկ արծաթե

¹ Հին Հայաստանի Ոսկին (մ.թ.ա. III հազարամյակ - մ.թ. XVI դար), Երևան, 2007, էջ 177:

սափորներ գտնվել են Արևմտյան Հայաստանում և պահպանվում են Մյունխենի, Մայնցի, Շվեյցարիայի և Լեզ Ասքի թանգարաններում:

Անկանթ սափորները ներկայացված են Ալթին թեմից գտնված երեք խոշոր (բարձրությունը 32-37 սմ, տրամագիծը 34-37 սմ) գնդաձև իրան ունեցող արծաթե և բրոնզե անոթներով: Դրանց ուսերին, պատրաստելուց հետո, շաղափված են երեքական անցքեր: Այս անոթները (որոնց մեջ գտնվել են աճյուններ) որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում ոչ միայն գեղարվեստական տեսակետից: Վերլուծությունը պարզորեն վկայում է, որ դրանք հատուկ չեն պատրաստվել իբրև աճյունասափորներ, այլ հանդիսացել են կենցաղային անոթներ, որոնց մեջ հետագայում թաղել են իրենց տերերին:

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում Գեղհովտի Համալիրը փլատակներում հայտնաբերված մետաղե վերնամասը: Այն ունի ճազարաձև կառուցվածք պատրաստված է բրոնզի բավական հաստ թիթեղից և ամենայն հավանականությամբ, բրոնզե սափորի երկարաձիգ, փքված իրանի վերին շարունակությունն է կազմել: Նման սափորները հաճախ օժտված են լինում նաև շուրթից դեպի իրանի ուռուցիկ մասն իջնող, տափակ, բայց զանգվածեղ կանթով: Բարբախտաբար պահպանվել է սափորի շուրթին փորագրված հիբրոգլիֆ նշանը: Այն ներկայացված է՝ լայն բացված մատներով զույգ ձեռքերի դաստակների, դրանց վերնամասում տեղադրված ձվածիր շրջագծի և վերջինիս միջնամասում վերից վար իջնող զույգ զուգահեռ գծերի փորագիր պատկեր: Բրոնզից, արծաթից և երկաթից պատրաստված սափորները վանտոսայան հուշարձաններում հանդիպում են ոչ հաճախ: Առ այսօր Հայտնի բոլոր օրինակների թիվը չի անցնում երկու տասնյակից: Նման սափորներ (կամ դրանց մնացորդները) հայտնաբերվել են Վանից (Թոփրակ կալե), Թեյշեբախիից, Երևանի «Ավտոագրեգատ» գործարանի դամբարանից: Արևմտյան Հայաստանից գտնված մի քանի պատահական նմուշներ ներկայումս պահվում են Մայնցի և Մյունխենի թանգարանում:

Գեղհովտյան գտածոյին առավել մոտ է Թեյշեբախիից հայտնաբերված մի կանթանի արծաթե սափորը: Բանն այն է, որ վերջինս շուրթից քիչ ցած դարձյալ փորագիր հիբրոգլիֆ նշաններ է կրում: Ըստ որում երեք առանձին նշանագրերից կազմված այդ փորագրությունը գրեթե նույնությամբ կրկնվում է Թեյշեբախիից հայտնաբերված մի քրեղանի վրայի գիրը: Մասնագետների կարծիքով և՛ քրեղանը, և՛ արծաթե սափորը վերաբերվում են մ.թ.ա. VII դարին, ինչն էլ թույլ է տալիս մոտավորապես նույն ժամանակաշրջանին վերագրել նաև Գեղահովտից հայտնաբերված օրինակները: Բաց է մնում միայն Գեղահովտի բրոնզե սափորի վրա արված հիբրոգլիֆ նշանի իմաստային ծանրաբեռնվածության հարցը: Ինքը՝ նշանը, մոտավոր զուգահեռներ ունի ավելի վաղ շրջանի ինչպես եգիպտական,

այնպես էլ խեթական պատկերներում ու նշանագրերում: Եգիպտական որմնանկարներում վեր պարզված ափերի մեջ արևի ձվաձև սկավառակն է պահում օդի Շու աստվածուհին: Մի այլ տեսարանում ձվաձև սկավառակը Օսիրիսի խորհրդանիշը հանդիսացող և «ջեղ» պատվանդանի միջից ելնող «անկխ» նշանի ձեռքերում է: Պատկերը, ըստ էության նույնացվում է ծագող արևի գաղափարի հետ: Եգիպտական որմնանկարչության մեջ նման պատկերում ունի նաև Աթոն աստվածը՝ արևի կենդանի սկավառակը: Այն ներկայացվում է արևից սկիզբ առնող և մարդկային ձեռքերի վերածվող ճառագայթների տեսքով: Գլխավերևում (նաև անմիջապես գլխի վրա) վեր պարզված զույգ ձեռքերի պատկերավորում ունի նաև եգիպտացիների Կաստվածությունը: Այն ինչպես աստվածների, այնպես և մարդկանց երկրորդ էության (երկրորդ եսի) դրսևորումն է և կարող է ապրել ինչպես քառսուս, այնպես էլ անդրաշխարհում (խտոնոսում): Հնարավորություն ունի լքել տիրոջ մարմինը և կրկին ետ վերադառնալ ու վերաբնակվել նրա մեջ: Մարդու դաստակի կամ ափի փորագիր պատկերները կամ բրոնզե մանրակերտները, որպես իմաստային որոշակի ծանրաբեռնվածություն ունեցող խորհրդանշան, հանդիպում են նաև մ.թ.ա. II հազարամյակի կեսի էգեյան (Կրետե կղզի՝ Աստրակոս հնավայր), խեթական (Կարա հույուկ) և հյուսիսկովկասյան (Թլի, Կոբան) հնագիտական համալիրներում: Այս առումով առավել տեղեկատվական են Պաղեստինի Հազոր բնակավայրում պեղված և քանանացիներին վերագրվող բրոնզեդարյան սրբարանի որոշ մանրամասները: Կիսաշրջանաձև հատակագիծ ունեցող սրբարանի կենտրոնում տեղադրված զոհասեղանի հանդիպակաց հատվածում, ուղղահայաց դիրքով տնկված սալի վրա փորագրված են արմուկներից կտրված զույգ ձեռքեր և դրանց վերնամասում՝ շրջանաձև պատկեր, հավանաբար արև: Խորհրդանշական պատկեր, որ դարձյալ, ամենայն հավանականությամբ պաշտամունքի հետ առնչվող որոշակի իմաստային ծանրաբեռնվածություն է կրում: Ինչ վերաբերվում է գեղահովտյան նշանագրի վերին՝ ձվածիր պատկեր ներկայացնող հատվածին, ապա այն ևս իր զուգահեռներն ունի խեթական աղբյուրներում: Մասնավորապես այդպիսի նշաններ են կրում Յազըլը Քայայի մ.թ.ա. II հազարամյակի կեսի բարձրաքանդակները: Խեթական (յուդիական) տեքստերում վերջիններս հանդիսանում են «աստված» հասկացության գաղափարագիրը, և տեղադրում են աստվածությունների անվանումների վերնամասում:

Հետաքրքիր է, որ վերը նկարագրված անկանթ, մեկկանթանի սափորները, ցուլերի գլուխներով զարդարված կաթսաները և շատ այլ մետաղե

¹ Ա. Ս. Փիլիպոսյան, Ռ. Ա. Մկրտչյան, Գեղահովտի վանտոսայան (Ուրարտական) քարայր-դամբարանը, Երևան, 2001, էջ 30-31:

սպասքի ձևերն էտալոն են հանդիսացել կավագործ վարպետների համար, որոնք ընդօրինակել են մետաղյա իրերի ձևերը կավանոթներ պատրաստելու ժամանակ:

Թասեր: Ուրարտական մետաղյա սպասքի մեջ զգալի տեղ են գրավում թասերը և փիալանման անոթները, որոնք հայտնի են մի քանի հարյուր օրինակով: Միայն Կարմիր բլուրի պեղումների ընթացքում գտնվել է մոտ 150 օրինակ: Հարյուրի հասնող նմուշներ գտնվել են Թոփրակ կալի, Հայկաբերդի, Կայալի դերեի, Ալթին թեփեի, Իգդիրի և այլ հուշարձանների պեղումներից: Մեծ թվով նման թասեր գտնվել են պատահական պեղումներից և պահվում են Վանի, Ադանայի, Գազիայնթափի, Բեռլինի, Մյունխենի, Մայնցի, Լեզ Արքսի և աշխարհի այլ թանգարաններում: Շատ թասերի հատակին ներսի կողմից կան իշպուլիների, Մենուայի, Արգիշտի 1-ինի, Սարդուրի 2-րդի, Ռուսա 1-ինի արձանագրությունները¹: Որոշ թասերի արձանագրությունների հետ կան հիերոգլիֆ նշաններ: Հանդիպում են թռչունի և շեղանկյան նշաններ, ամրոցի, աշտարակի, ծառի, առյուծների գլուխներ և այլ պատկերներ:

Կարմիր բլուրում պեղվածներից մոտ 90 գտնվել են միասին և պահպանել էին իրենց նախնական ոսկեգոծ փայլը ու մաքուր «ձայնը»: Այս թասերը պատրաստված էին բարձրորակ բրոնզից, անագի զգալի խառնուրդով 10% և ունեին, ըստ երևույթին, արծաթի որոշակի պարունակություն: Այս հանգամանքը բնորոշ է «եկեղեցական բրոնզին», որի շնորհիվ նրա զանգերը յուրաքանչյուրի համար ուրույն հնչեղություն է արձակում: Նույն հատկությունը ունեին նաև նշված թասերը: Թասերը իրենց ձևերով բաժանվում են երեք տիպի: Բոլորն ունեն 12-20 սմ տրամագիծ և 4-10 սմ բարձրություն: Կրկնությունից խուսափելու նպատակով ասենք, որ վերը նշված բոլոր թանգարաններում կան նման թասեր:

Առաջին տիպին են վերաբերում լայն, կլորավուն հատակ և սահուն բարձրացող ուղիղ եզրեր ունեցող թասերը, որոնք զուրկ են որևէ զարդից (բացի ներսի հիերոգլիֆներից): Այս տիպի անոթների մեջ եզակի գյուտ է հանդիսանում Իգդիրում գտնված թասը, որի հատակին արտաքին կողմից պահպանվել են երեք կարճ ոտքերի նշան - հետքեր: Անոթը իր ձևով հիշեցնում է լավ հայտնի եռոտանի խեցեղեն անոթներին:

Երկրորդ տիպին են վերաբերվում շքեղ թասերը, որոնց եզրերը զարդարված են ամբողջ պարանոցով խոշոր գդալաձև ելուստներով (ներսից դուրս են ճկված): Որոշ օրինակներ ունեն օղակաձև հատակ: Հանդիպում են նաև անոթներ, որոնց հատակը արտաքին կողմից ունի կլորավուն

¹ Uesula Seidl, Bronzekunst Urartus, Mainz am Rhein 2004, p.45-47, abb.18-23.

սեղմվածք, իսկ ներսից կլորավուն ելուստ: Այս տիպին պայմանականորեն կարելի է վերագրել Երևանի բիսյանական դամբարանի թասը, որի հատակը և իրանը զարդարված են երեք շարք գդալաձև ելուստներով, որոնք բաժանված են իրար միացած կիսակլոր գծիկներով:

Երրորդ տիպին են վերաբերում նման թասերը, որոնց եզրերը զարդարված են ոչ թե գդալաձև, այլ կլորավուն ելուստներով: Դրանցից մեկի վրա պահպանվել է իշպուլիների և Մենուայի արձանագրությունը¹:

Ավարտելով ուրարտական սպասքի ներկայացումը, հարկ է նշել, որ դրանք չեն սահմանափակվում նկարագրվածով: Առանձին օրինակներով հանդիպում են բաժակաձև անոթներ, ափսեներ, երկկանթանի գավաթներ և այլն, որոնք բնականաբար չեն կարող դասակարգվել, բայց վկայում են սպասքի բազմաձևություն մասին: Հատկապես հետքերի է Լոուի բերդի 56-րդ դամբարանի գեղարվեստական թանկարժեք իրերի մեջ ամենաարժեքավորը՝ արծաթե գավաթը: Այն ձվաձև է, լայն բացվող, հարթ ուսով (բարձրությունը՝ 9,7 սմ, բերանի տրամագիծը՝ 9 սմ, նստուկը՝ 3 սմ): Գավաթի վիզը, իրանի վերին և ստորին մասերը ծածկված են 0,5 սմ տրամագծով կիսագնդերի հորիզոնական շարքերով, իսկ կենտրոնական մասով անցնում է մարտակառքի և հեծյալների պատկերներով դրվագված գոտին (4 սմ լայնություն), որը բաժանվում է երեք մասի: Հագուստով, մեջքին գոտի, կառուպանը կանգնած է հակառակ դիրքով: Մարտիկը աջ ձեռքով բարձրացրել է փոքր, կլոր վահանը, ձախով բռնել դեպի արմավենին ուղղված նիզակը: Ձիու գլխին առաջ եկած փետրաձև հարդարանք կա: Երկրորդ և երրորդ մասում երկու և մեկ հեծյալներ են հանդերձավորված նեղ տաբատով, գոտիով. նրանք աջ ձեռքով մտրակում են ձիերին, ձախով ձգում են երասանակները: Բոլոր մարդիկ կրում են ականջակալով, վզկալով, սրածայր գագաթները հետ թեքված գլխարկներ կամ սաղավարտներ, բացի գույգ հեծյալներից երկրորդի, որի գլխարկը սրածայր է: Կառուպանն ու հեծյալները՝ առաջամասում կապերով, ճտքավոր, սրածայր կոշիկներով են: Ձիերի վզին մետաղյա գոտիներ են, իսկ իրանին՝ զարդարուն ծածկոցներ, որոնք ավելի շքեղ են առաջամասում:

Այս զարդագոտին համեմատելով ուրարտական և ասորեստանյան քանդակարվեստի նմուշների հետ՝ երևան են բերվում և՛ նմանություններ, և՛ տարբերություններ: Մեկ ձեռքով ձիերի գավակին հարվածող ձիավորներ կան նաև Արին բերդի ուրարտական դամբարանի բրոնզե գոտու որսի տեսարանի մեջ: Ձիերի հանդերձավորումը և ձիու գլխի հարդարանքը համապատասխանում են հին արևելյան պատկերագրությանը: Ճտքավոր կո-

¹ Uesula Seidl, Bronzekunst Urartus, Mainz am Rhein 2004, p.55, abb.18-19.

չիկները նման են Կարմիր բլուրի կոշկաձև անոթներին: Թագավորի զգեստը նույնպես ուրարտական է: Չիերի պատկերները լիովին տարբերվում են ուրարտական կամ ասորեստանյան նրբիրան և երկարավիզ, կապված պոչերով նժույգներից: Մարդկանց սրածայր և թեքված սաղավարտների վաղագույն ուրարտական նմանակը, որն այժմ պահվում է Մայնցի թանգարանում, կրում է Իշպուհինի արձանագրութունը և թվագրվում է մ.թ.ա. IX դարի վերջին քառորդով: Վերոհիշյալ արձավենիները բնորոշ չեն ուրարտական արվեստին. դրանք տարածված են եգիպտոս-ասորա-բաբելոնական միջավայրում:

Ջարդագոտին առաջին հայացքից ընկալվում է որպես արձավենիների միջավայրում կատարվող՝ հին արևելյան թագավորական որսի տեսարան, որտեղ որսի կենդանին չի պատկերված: Ակնառու է նաև հեծյալների անգեռնութունը: Մյուս կողմից պատկերագոտին կարող է արտահայտել նաև երթ կամ թագավորի փախուստ՝ մատակ ձիուն լծված մարտակառքով:

Արծաթե գավաթն իր ձվաձևությամբ, շուրթի լայն բացվածքով, մակերեսի ուռուցիկ գնդիկներով (պունսոններով) մոտենում է ուրարտական ձևերին: Այն պատրաստված է արծաթե ամբողջական թիթեղից (կարը չի երևում), գնդիկները ու պատկերազարդ գոտու ուռուցիկ մասերը կատարվել են հակառակ կողմից դրվագման եղանակով, իսկ հիմնական, գծային փորագրութունները՝ կատարվել են երեսից: Այսպիսով, գավաթի զարդագոտին իր թեմատիկայով և պատկերագրությամբ նմանվում է հին արևելյանին: Այն կատարված է կոպիտ, անվարժ ձևերով, հնարավոր է, որ ընդօրինակված լինեն մի այլ պատկերից, ոչ կատարյալ ու վարժ ձևով:

Այսպիսով քննարկվող սպասքի նմուշները պատրաստվել են ավանդական մետաղագործական հնարքներով և հետագայում լայն կիրառութուն ունեցել հայկական արհեստագործության մեջ: